

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-31Жадан7Інтернат:82-98

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.3.1>

Н. В. ГЕРАСИМЕНКО

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ ст.

та сучасного літературного процесу,

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, м. Київ, Україна

Електронна пошта: n-gerasimenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3095-9434>

АРХЕТИПНА СИМВОЛІКА В РОМАНІ С. ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»

Стаття присвячена архетипним образам у романі сучасного українського письменника С. Жадана. Науковець визначила та проаналізувала різні варіації та проєкції архетипів, схарактеризувала особливості найбільш значущих та важливих. Зокрема, зазначено, що письменник оприявнив у тексті кілька архетипів, які можна згрупувати як просторово-енергетичні, часово-просторові, зооморфні та рослинні. До перших дослідниця пропонує зарахувати архетип Дому-оселі, помешкання з родовою пам'яттю кількох поколінь та його варіації Дому як тимчасового притулку – це локації вокзалу та будівлі інтернату. Їх можна вважати почасти бінарною опозицією тобто «не-Дім» до архетипу стійкого Дому. Серед часово-просторових авторка розглядає топонім дороги, так само аналізує через дві проєкції – фізичний шлях героя та його внутрішньо-метафізичну дорогу самопізнання й еволюції характеру. Авторка статті звертає також увагу, що кризовий стан і роздвоєність, екзистенційне безпам'ятство персонажів відбито також у зооморфній площині через прообрази тварин, зокрема, пса/псів/цукеняти. Ці образи так само трансформуються: до первинних тлумачень як архетипу духу, вони дістають додаткові функції тварин-помічників, чия поведінка й свідомість суголосна з героями роману. Так само змінюються у творі й рослинні образи, зокрема, соняшник з традиційного символу сонця, праці й достатку дістає авторське значення втрати морально-ціннісних орієнтирів та сенсу буття, непотрібності, марноти сподівань та надій. Через призму модифікацій представлених у творі архетипів дослідниця проаналізувала й моделі поведінки персонажів, розкриття їхніх характерів. У підсумку постулюється ідея, що архетип Дому в романі є не просто наскрізним, а головним, виступає також своєрідним обрамленням твору: навколо нього обертається сюжет, а віднайдення до свого справжнього Дому – фізичного помешкання й внутрішнього метафізичного – головна мета героїв роману. Бо лише таке повернення – запорука зміцнення суспільства та успішного його майбутнього.

Ключові слова: топос, часово-просторові відносини, локація, хронотоп, міфопоетика, воєнна проза.

Постановка проблеми. Проблема поняття архетипу у зарубіжному і вітчизняному літературознавстві цікавила науковців не одне десятиліття. Саме питання художнього моделювання світу через засоби просторової семіотики висвітлювали у своїх студіях відомі літературознавці ХХ-ХХІ століття М. Бахтін [Бахтін], Ю. Лотман [Лотман], С.Клімова [Клімова], В. Топоров [Топоров], О.Шутова [Шутова] та ін.

Так, Ю. Лотман одним із найголовніших архетипів світового фольклору вважав мотив Дому. На думку науковця, у світі триває повсякчас протиставлення «Дому» (свого, безпечного, культурного простору, який охороняють боги) й «Антидому», «лісового дому» (чужого, диявольського простору, місця тимчасової смерті, потрапляння до якого рівнозначне подорожі до

потойбічного світу) [Лотман : 314]. Саме на таку бінарну опозицію спиралися в своїх дослідженнях О. Лілік «Архетип дому в ліриці Григорія Чубая» [Лілік], У. Федорів «Мотив (без) домності в романі Сергія Жадана «Інтернат»» [Федорів], Л. Яшина «Образ «Дому» у творчості В. Дрозда» [Яшина] та ін.

До теми архетипів Роду, Світового дерева, Дому, Матері, Слова, що реалізуються через відповідні архетипні образи, звертається у своїй науковій статті дослідниця Т. Урись «Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії» [Урись].

Епізодично тему архетипів у сучасній українській літературі порушували науковці Н. Головченко [Головченко], Я. Кулінська

[Кулінська], Я. Поліщук [Поліщук], О. Тиховська [Тиховська], У. Федорів [Федорів] та ін. Окремі аспекти проблеми висвітлювала у своїх статтях і я теж [Герасименко].

Однак об'єктом комплексного дослідження у сучасній українській літературі і зокрема у воєнній прозі, проблема архетипу(ів) та його модифікацій не була, попри те, що нині виникають нові нарративи й потребують ретельного та системного аналізу.

Це й зумовило актуальність нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичну й методологічну основи дослідження склали праці з теорії питання М. Бахтіна [Бахтін], Г. Башляра [Башляр], Ю. Лотмана [Лотман], В. Топорова [Топоров], Т. Гундорової [Гундорова] та ін. Крім того, у статті використано результати досліджень науковців, які спеціалізуються на вивченні вітчизняного сучасного літпроцесу та воєнної прози.

Робота ґрунтується на наукових принципах сучасної історії та теорії літератури, у дослідженні поєднані описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для зіставлення різних типів персонажів та відстеження динаміки окремих образів), є елементи герменевтичного методу, нарративного та інтертекстуального аналізу тощо.

Постановка завдання. Як відомо, письменницька творчість – амбівалентна за характером: з одного боку, будь-який художній твір засвідчує індивідуальність автора, з іншого – він сповнений загальних архетипів. Адже закодована інформація з підсвідомості автора у процесі написання твору розкривається саме через ідеї, прообрази, прототипи, які, своєю чергою, стають визначальними ідентифікаційними маркерами творчості письменника.

Мета роботи – виявити різновиди архетипів у романі С. Жадана «Інтернат», систематизувати їх, простежити особливості відображення в романі через моделі поведінки персонажів. Проаналізувати поняття «дім», «інтернат», «дорога» та інші через їхню кореляцію з категоріями «буття», «місце», «простір», символікою та значенням інших образів тощо.

Виклад основного матеріалу. У літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р. Гром'яка поняття «архетип» тлумачиться як

прообраз, первісний образ чи ідея, що «впливаючи на «поверхню» свідомості у формі літературного твору, актуалізують всезагальні стрижневі ознаки, іманентно притаманні національній ментальності і водночас людському родові» [Гром'як : 65].

Відомий вчений К.-Г. Юнг пояснював архетип як модель, що може по-різному проявлятися, але тільки завдяки свідомому досвіду набуває конкретного змісту: «сам по собі порожній і чисто формальний, він не є чимось іншим, як можливістю уявлення, здатністю до виявлення того, що дано а ргіогі. Уявлення, як такі не успадковуються, вони – лише форма» [Юнг : 214]. За дослідником, архетип – це модель, що реалізується в різних виявах та лише завдяки свідомому досвіду набуває конкретного змісту.

Послугуючись таким розумінням поняття, як найповнішим, одразу зазначимо, що у романі С. Жадана «Інтернат» наявні кілька архетипів. Умовно їх можна поділити на *просторово-енергетичні, часово-просторові, зооморфні та рослинні*.

До *просторово-енергетичних архетипів* належать передовсім топонім Дому, він у романі представлений чи не найширше завдяки кільком варіаціям. Передовсім, у традиційному сприйнятті як Дім-помешкання, житло-фортеця, що боронить головного героя та його сім'ю від лихого зовнішнього світу. У цьому випадку, Дім виступає як «... матеріальне і духовне осердя сім'ї, родинне вогнище, місце перебування душ предків – охоронців від темних сил» [Войтович: 557], проєкція фізичного і духовного Житла, «що захищає людину/родину від хаосу небуття» [Андрусів : 97].

Український філософ С. Кримський зазначає, що архетип Дому взагалі наділений сакральними ознаками божественного акту творення, «мовби містичне пристановище, знак безпеки, який відтак вбирає всі образи світу та приручає їх» [Кримський : 285].

У будинку насправді мешкають вже три покоління (батько головного героя, сам Павло Іванович (Паша), його сестра (у романі присутня опосередковано, головно – через спогади, як і цивільна дружина), а також тринадцятирічний Сашко, племінник Паші, внук старого), а отже, дім слугує прихистком для цілої родини.

Комфорт і затишок для Павла Івановича, вчителя української мови та літератури у пристанційному селищі, (зараз це прифронтена територія) починається із запаху газу на кухні: «Паша підходить до плити, відразу ж ловить солодкавий запах газу. У Паші він завжди асоціюється з бадьорим ранковим прокиданням. Щоранку збираючись на роботу, покидавши до портфеля учнівські зошити й підручники, вибиратись на кухню, дихати солодким газом, пити міцний чай, заїдаючи його чорним хлібом <...> Цей запах супроводжує його все життя, у нього навіть апетиту немає, коли випадає прокидатися не вдома, бракує домашньої ранкової плити, що відгонить пропаленими конфорками...» [Жадан : 13]. Щоправда наприкінці роману у чоловіка змінюється відчуття дому на «Вдома пахне свіжими простирадлами» [Жадан : 335].

Головний герой щиро любить свій дім, він повертається сюди після навчання і здобуття вищої освіти, не бачить свого життя в іншому місці. «Паша любив цей будинок, жив тут ціле своє життя, збирався жити далі...» [Жадан : 7-8].

Проте представлення архетипу Дому в романі С.Жадана не обмежується лише традиційним: діапазон цього топоніму в творі досить широкий. Окрім стійкого «Дому – помешкання», в «Інтернаті» також використано інші варіанти архетипу. Зокрема, Дому не як постійного житла, а як тимчасового прихистку для персонажів, передовсім, йдеться про локації «Дім – вокзал»: «... вони (люди – Н.Г.) там сидять усередині, мов у церкві в обложеному місті, думають, що там їх не дістануть, дивляться крізь вікна на світ, який безупинно звується...» [Жадан : 61]; а також тимчасовий притулок «Дім – інтернат». Такі модифікації архетипу оприявнюються під час подорожі головного героя і призводять до невтішних думок-висновків. Зокрема, з'являється розуміння, що державна установа-інтернат, куди так охоче спроваджують проблемних дітей – це штучний сиротинець, створений дорослими, це пряма опозиція до Дому як власного захищеного простору (Дому-фортеці): «...їхні батьки, що кинули їх (дітей – Н.Г.) тут, мов кроликів у зачинених клітках: живіть, скільки зможете. І як зможете <...>» [Жадан : 147]. І ця модифікація штучного й несправжнього Дому шириться

на ще один варіант архетипу – відчуття Пашею своєї малої батьківщини, рідного краю: «...Ми ж тут усі, якщо подумати, як в інтернаті живемо...» [Жадан : 147].

Дослідниця У. Федорів, виокремлюючи у романі С. Жадана три модифікації архетипу Дому: 1. Мікрокосм/Внутрішній дім – помешкання головного героя; 2. Макрокосм/Великий Дім – стратегічна проєкція на Україну як Батьківщину; 3. Не-Дім/Втрачений Дім – інтернат: і держустанова, і регіон, пише: «... саме Донбас став таким не-місцем, у якому неможливо освоїтись чи вгунтуватись. Він перетворився у статичний простір, де індивіди залишаються самотніми та бездомними, а згодом втрачають, чи навіть зрікаються своєї ідентичності...» [Федорів : 42].

Натомість літературознавець Я. Поліщук вважає, що метафора «інтернату» «окреслює той кризовий і роздвоєний стан, в якому – ніби тимчасово, але надовго, імовірно, на все життя – зависають персонажі твору. Інтернат – це насамперед психологічний комплекс, дитяча кривда, ресентимент» [Поліщук].

До *часово-просторових архетипів* твору передовсім належить дорога головного героя, спершу самого, потому з небожем. Цей топос загалом – один із найулюбленіших у письменника, досить згадати романи «Депеш Мод» і «Ворошиловград». За авторським задумом, Павло Іванович має забрати з інтернату свого племінника Сашка, куди його віддали раніше. Під час вимушеної мандрівки, (а вчитель мусить іти розкислим полем кількадесят кілометрів), він аналізує все своє попереднє життя, бо у щоденній метушні якимось втрачилися сенси й орієнтири. Так два значущих архетипи збігаються й накладаються один на одного, а перед героєм почергово виникають варіації Дому як стрижневого поняття.

Зарубіжний дослідник В. Топоров у праці «Простір та час» зауважує, що дорога завжди веде до омріяного центру, і «виступає не тільки у формі зримої реальної дороги, а й метафорично – як позначення лінії поведінки (особливо часто моральної, духовної)... метою є не завершення шляху, а сам шлях, входження на нього, приведення свого Я, свого життя у відповідність зі шляхом, із його внутрішньою структурою, логікою та ритмом» [Топоров : 268].

Українська літературознавиця Н. Головченко звертає увагу, що у романі С. Жадана загалом домінує «рух/біг/втеча – в інтернат/з інтернату, – який не дає змоги вдумливо та детально щось побачити, осмислити, пояснити. Хлопці мусять бігти, щоб вижити, – вважає дослідниця [Головченко].

Погоджуючись частково з думкою науковця, все ж зауважимо, що попри інтенсивність подій та руху в творі, головний герой ретельно ревізує своє життя саме під час мандрівки, аналізує його, виводить причинно-наслідковий зв'язок. Дорога в інтернат обертається для Павла Івановича еволюцією характеру, дорогою до самого себе, віднайдення свого притлумленого «єго»: «привести своє Я, своє життя відповідно до шляху, до його внутрішньої структури, логіки та ритму», – як слушно зазначав В.Топоров [Топоров : 268].

Наявні у романі і кілька часових площин. Герой, долаючи дорогу в реальному часі, подумки постійно повертається до минулого (невдалого сімейного життя, службових епізодів у школі) й давньо-минулого (дитинства, родинних переказів тощо). Минуле у таких флешбеках ущільнюється, увиразнюється, і накладаючись на справжнє (теперішній час), стає ключем до сьогодення головного героя, становлення його характеру та світогляду, тобто виконує головну формотворчу функцію. Однак на зворотній дорозі у героїв відбувається трансформація – Паша усвідомив помилки й прагне змін, тож минуле поступається теперішньому, спогади зникають, події відбуваються в реалі, час стає лінійним і сталим. Натомість категорія майбутнього часу в романі майже відсутня, вочевидь, тому, що майбутнє, за С. Жаданом, належить новому поколінню, у романі – це Пашин тринадцятирічний племінник Сашко, а отже, – це вже інша історія.

У роботі «Феноменологія духа в казках» К.-Г. Юнг зазначав, що «в міфах і казках, як і в сновидіннях, душа розповідає свою власну історію, і взаємодія архетипів виявляється у своєму природному обрамленні...» [Юнг : 298]. І далі: «Якщо дух розглядати як архетип (а саме таким він постає в казках і снах), то побачена картина буде дуже відрізнятися від тої, яку нам малює свідомість ... <> Первинно дух поставав в образі людини або тварини, він був

daimonion (демоном), який з'являвся нізвідки» [Юнг: 335-336].

Архетип духа Павла Івановича з'являється в романі в образі безпритульного пса (площина *зооморфних архетипів*), і поведінка тварини прямо віддзеркалює поведження головного героя. Приміром, коли пересічний вчитель провінційної пристанційної школи на початку своєї подорожі все ще намагається бути, як усі («... скуповувався в секундах та оптових магазинах... <> Простуватий телефон, китайський наплічник...» [Жадан : 181], «... жив так, ніби коїв тяжкий злочин безпосередньо на очах потенційного свідка, який свідчитиме потім безжалісно й холоднокровно, не забувши жодної деталі, не пропустивши жодного епізоду...» [Жадан : 128] собака теж чинить відповідно – «мокрый, сірий, із темними переляканими очима. Паша хоче його відсунути від себе, торкається рукою псячого хребта, відчуває, як пес приречено здригається. Давай, давай, каже Паша, іди звідси. Але пес упирається й не йде, повертає до нього морду, зазирає Паші в лице, натякаючи, що йти йому звідси нікуди. Власне, як і самому Паші...» [Жадан : 74-75]. Людську байдужість у соціумі теж проілюстровано образами вуличного собаки й Паші: «Пес це теж відчуває – нікому він теж не потрібен, ніхто його тут не тримає, і розраховувати він тут може не так на чийсь великодушність, як на слабкість» [Жадан : 76]. І далі поведінка тварини дублює вчинки головного героя – лякається вибуху і ховається під чужий лікоть («Паша б теж радо заховався під чийсь лікоть, ось тільки немає такого ліктя на цьому вокзалі» [Жадан : 76]); розгублений, плентається позаду людей, намагається водночас не сильно відставати, як і сам Павло Іванович, дезорієнтований у поточній ситуації та й загалом у житті; чітко відчуває більшість й мовчки погоджується на їхні умови («боєць уже шарить кишнями. І дістає звідти замусолений снікерс. Розриває упаковку, надкушує, решту кидає на асфальт, просто під танк. Пес тут-таки зводиться на лапи й, підібгавши хвоста, спускається вниз. Хапає снікерс, пожадливо його ковтає, лягає під машину, намагаючись не дивитися на Пашу...» [Жадан : 79]).

Образи пса в романі зустрічаються неодноразово – голодного й покинутого напризволяще людьми на початку роману, люті зграї здичаві-

лих псів, що переслідують подорожніх під час їхнього повернення додому, і зрештою образ малого цуценяти, що його напівживого підбирає хлопець: «залишу, точно здохне, – не погоджуюся я (Сашко – Н.Г.), беру його обережно на руки, ховаю за пазуху...» [Жадан : 334-335].

У небожа, як і в його дядька, прообраз у зооморфній площині так само собака. Саме з ним автор неодноразово порівнює поведінку школяра: Сашко «підвивав, справді мов щеня, перелякано й злісно...» [Жадан : 275]; «показує на мене (Сашка – Н.Г.) пальцем, як на пса. Забрали все таки? – він про мене й говорить, як про пса» [Жадан : 328].

Разом із тим, образ собаки у лінії Сашка дещо відрізняється: він не є винятково відображенням поведінки персонажа, як скажімо, у Павла Івановича, поява пса біля хлопця швидше нагадує тотем, тварину-помічника, трансформацію символу.

У вже згадуваній нами роботі «Феноменологія духа в казках» К.-Г. Юнг зазначає, що в казках можемо знайти багато прикладів тварин-помічників. «Вони поведуться так, як люди, говорять мовою людей, вони наділені такою передбачливістю і знанням, які не властиві людям. Звідси випливає, що архетип духа часто постає в образах тварин» [Юнг : 312].

Дослідниця О. Тиховська наголошує, що тварини-порадники є персоніфікованою позитивною тінню персонажів і приходять їм на допомогу з надр підсвідомого (тобто коли казкові герої перебувають за межами реального світу, у так званому потойбіччі, де звірі постають мудрими тотемами), а належність тварини й людини до однієї статі свідчить, що разом вони становлять певну цілісність. А отже, прислухаючись до поради тварини-помічника, герой чує себе, чує голос тіньової сторони своєї особистості, – вважає дослідниця [Тиховська].

Слід також зауважити, що в романі С. Жадана надія й майбутнє для родини Павла Івановича теж подано через образ тварини, малого цуценяти, врятованого Сашком від неминучої смерті: «виросте – всіх порве» [Жадан : 335].

Трансформації зазнали у творі й деякі рослинні символи, зокрема соняшник. В українській культурі ця рослина, із голівкою-кошиком, завжди повернутим до сонця, багато століть вважалася народним символом праці

й достатку, сили й добробуту. Однак в «Інтернаті» в описі пейзажів прифронтової території, зокрема, соняшникового поля автор подає інше трактування образу: «Попереду чорніє соняшникове поле, з незібраним минулорічним урожаєм. Темні висушені за літо соняшники схожі на вигорілий ліс... Лишилося пройти крізь соняхи... Соняшники розступаються, боляче б'ють по руках, вода затікає до рукавів. Так і стоятимуть, думає Паша про соняшники, як зомбі. Забуті й прокляті. Доки хтось усе це не переоре...» [Жадан : 171].

Принагідно зазначимо, що в інших авторів армійської прози тлумачення образу соняшника теж зазнало змін. У письменника Б. Гуменюка (вірш прозою «Соняхи»), соняшники – це образи-символи українських захисників, що полягли за рідну землю, але з їхнього насіння виростають нові покоління бійців.

А в письменника-комбатанта І. Михайлишина – в образі соняшника ходить смерть: «Бісові соняшники! Ненавиджу вас...<» Ці «соняшники» стріляли в нас. Ці соняшники й ховали під собою ворожі трупи. Від вибухів тіла наших бійців також залітали в ці соняхи. Тепер вони перемішані. Чортові соняхи. Ви уявляєте собі смерть? Вона з косою? Це неправда. Смерть ходить зі стеблом соняха» [Михайлишин : 310].

Висновки. Підбиваючи підсумки зазначимо, у романі С. Жадана «Інтернат» представлені кілька архетипів. Найбільш значущим з них є онтологічний, просторово-енергетичний архетип Дому, він відповідає традиційному визначенню поняття як «Дім-оселя», головна функція якої захист родини від агресії зовнішнього світу. Водночас архетип дому у письменника має дві варіації, обидві на позначення тимчасовості та нестійкості, де Дім трактується як тимчасовий прихисток – це, передовсім, локації вокзалу та самого інтернату. Враження від сиротинцю, оця атмосфера штучного дому, шириться у автора і на сприйняття цілого регіону, малої батьківщини головного героя.

Представлені в романі і часово-просторові, зооморфні та рослинні архетипи. Серед перших – чи не найбільшим є дорога. Цей топонім має подвійне трактування: просторово-фізичне – шлях, який героїчно долає Паша, спершу один, потім з племінником, і внутрішньо-метафі-

зичне – аналіз героєм довколишніх подій, екзистенційне пізнання і віднайдення свого втраченого «єго» (самоідентифікація), у дорозі відбувається і еволюція характеру персонажа, його соціальне прозріння. Зауважимо, що саме через проєкцію характеру та вчинків Павла Івановича простежується й інші персонажі твору.

Поведінка головних героїв віддзеркалюється у зооморфній площині через образи тварин, зокрема дорослого собаки (Паша) та цуценяти (Сашко). Надії та сподівання письменник теж передає через ці образи, у них додатково з'являється функція тварин-помічників.

Трансформації у романі зазнали і рослинні образи, передовсім, соняшник. Із традиційного улюбленого народного символу сонячної енергії, життя, здоров'я та процвітання бачиться автором як символ занепаду й втрати.

Літературний критик К. Воздвиженський зазначає про «Інтернат» С. Жадана, як про твір «... суцільного дискомфорту: герой увесь час мріє то обігритися, то поїсти, то поспати,

чи просто пробігти прострілювану ділянку шляху і залишитись неушкодженим...» [Воздвиженський].

Погоджуючись з автором, усе ж зазначимо, що оцей суцільний дискомфорт персонажів відіграє у романі певну мотиваційну роль. За письменником, оце бездомв'я, моральна безпритульність героїв та їхніх двійників-тварин має зупинити збайдужіння сучасного соціуму, з ресентименту перетворитися на реверс (зворотній хід), стати відправною точкою для мотивації та морально-ціннісних сенсів нового громадянського суспільства. І звісно ж, для нового розуміння Дому-помешкання родини, місця сили й затишку, де пахне чистими простиралами [Жадан : 335], а не прогорілими конфорками [Жадан : 13].

Отже, архетип Дому як Дому-прихистку в «Інтернаті» С. Жадана є не просто наскрізним, увесь сюжет обертається навколо нього, цей архетип стає у творі образом-обрамленням та високою метою для усіх героїв роману.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х років ХХ ст. Тернопіль : Джура, 2000. 340 с.
2. Архетип. *Літературознавчий словник-довідник* Упоряд. : Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. С. 65.
3. Бахтин М. *Форми времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики.* Москва. Художественная литература, 1957. 504 с.
4. Башляр Г. *Избранное : поэтика пространства.* URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/psikhologija/bashljar_g_izbrannoe_oeuvre_prostranstva_per_s_franc/22-1-0-784 (дата звертання: 22.10.22).
5. Воздвиженський К. «Інтернат» : війна тхне мокрою псятиною. Новий роман нарешті дорослого Жадана. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psatynuju_Novuj_roman (дата звертання: 12.08.22).
6. Войтович В. *Українська міфологія.* Київ : Либідь, 2002. 664 с.
7. Герасименко Н. Архетип дому в романі С.Жадана «Інтернат». *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки».* Луцьк, 2022. № 1. С. 9-16.
8. Головченко Н. Про «відмороженого» Пашу Сергія Жадана. *Буквоїд.* 24 травня. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html> (дата звертання: 03.08.22).
9. Гундорова Т. *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм.* Київ : Критика, 2013. 344 с. (Серія «Критичні студії»).
10. Жадан С. *Інтернат. Роман.* Чернівці : видавництво «Меридіан Чернівці», 2017. 336 с.
11. Климова С. Социально-философские аспекты анализа архетипических функций дома. URL: <http://anthropology.ru/ru/texts/klimova/function.html> (дата звертання: 20.10.22)
12. Коваленко О. Мотиви дороги (рух і процесуальність) у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). Патологічна потреба дороги у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). *Малістеріум.* 2010. Вип. 38. С. 90–93.
13. Кримський С. Архетипи української ментальності. *Попович М.В., Кисляковська Ю.В., Вяткіна Н.Б., Навроцький В.В. Проблеми теорії ментальності.* Київ : Наукова думка, 2006. С. 285.
14. Кулінська Я. «Сіра зона» як маркер громадянства (на матеріалі романів С. Жадана «Інтернат» та А. Куркова «Сірі бджоли»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія».* URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/16388> (дата звертання: 22.10.22).
15. Лілік О. Архетип Дому в ліриці Григорія Чубая. *Сіверянський літопис.* 2021. № 1. С. 162–168.
16. Лотман Ю. Семиосфера : культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. Санкт-Петербург : Искусство, 2000. 704 с.

17. Михайлишин І. Танець смерті. Щоденник добровольця батальйону «Донбас». Харків : Фоліо, 2020. 315 с. (Воєнні щоденники).
18. Поліщук Я. Донбас як інтернат. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/01/093332.html> (дата звертання: 22.10.22).
19. Стасіневич Є. «Інтернат» Жадана : дорога до тихого дому. URL: <https://archive.chytomo.com/news/internat-zhadana-doroga-do-tihogo-domu> (дата звертання: 25.10.22).
20. Тиховська О. Мотив духа в чарівних казках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2007. Вип. 15. С. 54–58.
21. Топоров В. Пространство и текст. Текст : семантика и структура. URL: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html (дата звертання: 21.10.22).
22. Федорів У. Мотив (без)домності в романі Сергія Жадана «Інтернат». *Studia methodologica*. 2019. No. 49. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15433/1/FEDORIV.pdf> (дата звертання: 26.10.22).
23. Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 1 (35). С. 96-100.
24. Шутова Е. Архетипи «дом» і «бездомье» і їх об'єктивізація в духовній культурі. URL: <https://cheloveknauka.com/arhetipy-dom-i-bezdomie-i-ih-obektivatsiya-v-duhovnoy-kulture> (дата звертання: 21.10.22).
25. Юнг К.-Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Москва : АСТ, Минск : Харвест, 2005. 400 с.

REFERENCES

1. Andrusiv, S. (2000). Modus natsional'noyi identychnosti: L'vis'kyu tekst 30-kh rokiv XX st. [Modus of national identity: Lviv text of the 1930s.]. Ternopil : Dzura, 2000. 340 p. [in Ukrainian].
2. (1997). Arkhetyp [Archetype]. *Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk*. Kyiv : VTS «Akademiya». P. 65. [in Ukrainian].
3. Bakhtyn, M. (1957). Formy vremeny u khronotopa v romane. Ocherki po istoricheskoy poetike. Voprosy literatury i estetiki. [Forms of time and chronotope in the novel. Essays on historical poetics. Questions of literature and aesthetics]. Ocherky po ystorycheskoy poetyke. Voprosy lyteratury y estetky. Moskva : Khudozh. lyt. 504 p. [in Russian].
4. Bashlyar, G. (2004). Izbrannoye : Poetika prostranstva. [Favorites: poetics of space]. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/psikhologija/bashljar_g_izbrannoe_poetika_prostranstva_per_s_franc/22-1-0-784 (access date: 16.04.22). [in Russian].
5. Vozdvyzhens'ky, K. (2017). «Internat» : viyna tkhne mokroyu psyatynoyu. Novyy roman nareshiti dorosloho Zhadana. [«Boarding School»: war smells like wet dog. A new novel by the finally grown-up Zhadan]. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psatynoyu_Novyy_roman (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
6. Voytovych, V. (2002). Ukrayins'ka mifolohiya. [Ukrainian mythology]. Kyiv : Lybid'. 662 p. [in Ukrainian].
7. Herasymenko, N. (2022). Arkhetyp domu v romani S. Zhadana «Internat» [The archetype of the house in S. Zhadan's novel «Boarding School»]. *Akademichni studiyi. Seriya «Humanitarni nauky»*. Luts'k. № 1. S. 9–16.
8. Holovchenko, N. (2018). Pro «vidmorozhenoho» Pashu Serhiya Zhadana. [About "frozen" Pasha Serhiy Zhadan]. *Bukvoyid*. 24 travnya. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
9. Hundorova, T. (2013). Pislyachornobyl's'ka biblioteka. Ukrayins'kyu literaturnyy postmodernizm. [Post-Chernobyl Library. Ukrainian literary postmodernism]. Kyiv : Krytyka. 344 p. (Seriya «Krytychni studiyi»). [in Ukrainian].
10. Zhadan, S. (2017). Internat. Roman. [Boarding school]. Chernivtsi : «Meridian» Chernivtsi Publishing House. 336 p. [in Ukrainian].
11. Klimova, S. (2016). Sotsial'no-filosofskiye aspekty analiza arkhitekticheskikh funktsiy doma. [Socio-philosophical aspects of the analysis of the archetypal functions of the house]. URL: <http://anthropology.ru/ru/texts/klimova/function.html> (access date: 28.10.22). [in Russian].
12. Kovalenko, O. (2010). Motyvy dorohy (rukh i protsesual'nist') u poeziyi Serhiya Zhadana (na materialy zbirky «Tsyatnyk»). [Motives of the road (movement and processuality) in the poetry of Serhiy Zhadan (based on the material of the collection "Citatnyk")]. *Patolohichna potreba dorohy u poeziyi Serhiya Zhadana (na materialy zbirky «Tsyatnyk»)*. *MaGisterium*. No 38, pp. 90–93. [in Ukrainian].
13. Kryms'ky, S. (2006). Arkhetypy ukrayins'koyi mental'nosti. [Archetypes of the Ukrainian mentality]. *Popovych M.V., Kyslyakovs'ka YU.V., Vyatkina N.B., Navrots'ky V.V. Problemy teorii mental'nosti*. Kyiv : Naukova dumka. P. 285. [in Ukrainian].
14. Kulins'ka, Ya. (2020). «Sira zona» yak marker hromadyanstva (na materialy romaniv S. Zhadana «Internat» ta A Kurkova «Siri bdzholy»). [«Gray Zone» as a marker of citizenship (based on the novels of S. Zhadan «Boarding School» and A. Kurkov «Gray Bees»)]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Filolohiya»*. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/16388> (access date: 12.04.22) [in Ukrainian].

15. Lilik, O. (2021). Arkhetyp domu v lirytsi Hryhoriya Chubaya. [The archetype of the house in the lyrics of Grigory Chubay]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/181532/16-Lilik.pdf?sequence=1> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
16. Lotman, Yu. (2000). Semiosfera: Kul'tura i vzryv. Vnutri myslyashchikh mirov. Stat'i. Issledovaniya. Zametki. [Semiosphere: culture and explosion. Inside the thinking worlds. Articles. Research. Notes]. Sankt-Peterburg : Iskustvo. 704 p. [in Russian].
17. Mykhaylyshyn, I. (2020). Tanets' smerti. Shchodennyk dobrovol'tsya batal'yonu «Donbas». [Dance of death. Diary of a volunteer of the «Donbas» battalion]. Kharkiv : Folio. 315 p. (Voyenni shchodennyky). [in Ukrainian].
18. Polishchuk, Ya. (2018). Donbas yak internat. [Donbas as a boarding school]. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/01/093332.html> (access date: 12.04.22). [in Ukrainian].
19. Stasinevych, Ye. (2017). «Internat» Zhadana : doroha do tykhoho domu. [«Boarding School» Zhadana: the road to a quiet home]. URL: <https://archive.chytomo.com/news/internat-zhadana-doroga-do-tixogo-domu> (access date: 25.10.22). [in Ukrainian].
20. Tykhovs'ka, O. (2007). Motyv dukha v charivnykh kazkakh Zakarpattya. [Spirit motive in magical tales of Transcarpathia]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Filolohiya*. No 15, pp. 54–58. [in Ukrainian].
21. Toporov, V. (1983). Prostranstvo y tekst. [Space and text]. *Tekst : semantyka y struktura*. URL: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html (access date: 10.04.22). [in Russian].
22. Urys' T. (2016). Arkhetyp yak estetychna dominanta khudozhn'oho vyrazhennya modusu natsional'noyi identychnosti v suchasniy ukrayins'kiy poeziyi [Archetype as an aesthetic dominant of the artistic expression of the mode of national identity in modern Ukrainian poetry]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Filolohiya*. No 1 (35), pp. 96–100. [in Ukrainian].
23. Fedoriv, U. (2019). Motyv (bez)domnosti v romani Serhiya Zhadana «Internat». [The motif of (homelessness) in Serhiy Zhadan's novel «Boarding»]. *Studia methodological*. No 49. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15433/1/FEDORIV.pdf> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
24. Shutova, Ye. (2011). Arkhetipy «dom» i «bezdom'ye» i ikh ob'yektivatsiya v dukhovnoy kul'ture. [Archetypes "home" and "homelessness" and their objectification in spiritual culture]. URL: <https://cheloveknauka.com/arhetipy-dom-i-bezdomie-i-ih-obektivatsiya-v-duhovnoy-kulture> (access date: 28.10.22). [in Russian].
25. Yung, K.-G. (2005). Dusha i mif. Shest' arkhetyfov. [Soul and myth. Six archetypes]. Moskva : AST, Minsk : Kharvest. 400 p. [in Russian].

N. V. HERASYMENKO

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Researcher at the Department of Ukrainian Literature
of the Twentieth Century and the Modern Literary Process,
Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: n-gerasimenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3095-9434>*

ARCHETYPICAL SYMBOLISM IN S. ZHADAN'S NOVEL «BOARDING SCHOOL»

The article is devoted to archetypal images in the novel of the modern Ukrainian writer S. Zhadan. The scientist identified and analyzed various variations and projections of archetypes, characterized the features of the most significant and important ones. In particular, it is noted that the writer revealed several archetypes in the text, which can be grouped as spatial-energy, time-space, zoomorphic and plant. Among the first, the researcher proposes to include the archetype of the House-dwelling, a dwelling with the ancestral memory of several generations, and its variations of the House as a temporary shelter – these are the locations of the train station and the boarding school building. They can be considered a somewhat binary opposition, that is, "non-House" to the archetype of a stable House. Among the temporal and spatial ones, the author examines the toponym of the road, and also analyzes through two projections – the physical path of the hero and his inner-metaphysical path of self-discovery and character evolution. The author of the article also draws attention to the fact that the state of crisis and dichotomy, the existential amnesia of the characters is also reflected in the zoomorphic plane through the images of animals, in particular, a dog/dogs/puppies. These images are transformed in the same way: to the primary interpretations as an archetype of the spirit, they acquire the additional functions of assistant animals, whose

behavior and consciousness are consistent with the heroes of the novel. Plant images also change in the work, in particular, the sunflower from the traditional symbol of the sun, work and prosperity, strength and well-being acquires the meaning of loss of moral and value orientations and the meaning of being, uselessness, futility of hopes and hopes. Through the prism of modifications of the archetypes presented in the work, the researcher also analyzed the behavior patterns of the characters, revealing their characters. As a result, the idea is postulated that the archetype of the Home in the novel is not just through and through, but the main one, it also acts as a kind of framing of the work: the plot revolves around it, and finding one's true Home – a physical residence and an inner metaphysical one – is the main goal of the novel's heroes. Because only such a return is the guarantee of the healing of society and its successful future.

Key words: topos, time-space relations, location, chronotope, mythopoetics, war prose.